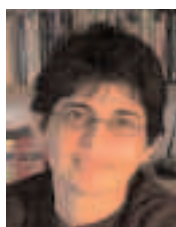

Angela Antunes en Moacir Gadotti, Brazilië. Over Principe 14 met betrekking tot de waarde van het Earth Charter voor het onderwijs

Ecopedagogie als juiste pedagogie voor het Earth Charter-proces

Angela Antunes is secretaris van het bestuur van het Paulo Freire Instituut en schreef vele boeken. Ze behaalde haar doctoraat in de pedagogie aan de Universiteit van Sao Paulo met het proefschrift *Sustainability Pedagogy*, waarbij ze het Earth Charter gebruikte als een van de belangrijkste filosofische documenten voor het onderbouwen van die pedagogie. Op het Paulo Freire Instituut heeft ze verschillende projecten gecoördineerd die het Earth Charter als referentie gebruikten: Project Youth Peace (2002-2003), Budget for the Participating Child: Exercising Citizenship from Childhood (2003-2004), Participating Budget for the City of Guarulhos (2005).

Moacir Gadotti is hoogleraar aan de Universiteit van Sao Paulo, directeur van het Paulo Freire Instituut en schrijver van talloze, veelgelezen en vertaalde boeken, zoals: *Education Against Educatio* (1979); *Invitation to Read Paulo Freire* (1988); *History of Pedagogical Ideas* (1993); *Praxis Pedagogy* (1994) en *Current Issues on Education*

(2000). Deze thematische verhandeling is het resultaat van een aantal debatten die plaatsvonden tijdens workshops en op congressen, vooral op de Continental Conference of the Americas van december 1998, in Cuiaba in de staat Mato Grosso, en tijdens de Earth Charter's First International Meeting on Educational Issues, in 1999 georganiseerd door het Paulo Freire Instituut te Sao Paulo. Op het Rio Global Forum in 1992 produceerden dr. Gandotti en anderen het Treaty on Environmental Education for Sustainable Societies and Global Responsibilities. Deze thematische verhandeling onderzoekt ook opnieuw ideeën die besproken zijn in het boek *Earth Pedagogy* (2000).

Tientallen jaren van debatteren over onze gemeenschappelijke toekomst hebben, niet alleen in het economische, maar ook in het ethische, politieke en pedagogische veld, de nodige 'ecologische voetafdrukken' achtergelaten, die ons een mogelijke route konden wijzen om de uitdagingen van de 21ste eeuw het hoofd te bieden. Duurzaamheid is de belangrijkste kwestie geworden van het begin van deze eeuw, die niet alleen

van invloed is op onze planeet, maar ook op ons vermogen om al ons denken en al ons voelen opnieuw te oriënteren, en die misschien onze hoop op een toekomst met waardigheid voor allen nieuw leven in zal blazen. Het Earth Charter is gebaseerd op deze voetafdrukken.

De duurzaamheidwaarden zoals die worden gepropageerd door het Earth Charter hebben enorme educatieve mogelijkheden; het behoud van het milieu hangt af van een ecologisch geweten en de vorming van dit geweten hangt af van de opvoeding. Dit is waar de ecopedagogie of aardepedagogie een rol gaat spelen. Het is een pedagogie om kennis te bevorderen zoals de "betekenis van de dingen uit het dagelijks leven", zoals Francisco Gutierrez en Cruz Prado ons voorhielden.¹ We ontwikkelen dit gevoel onderweg, terwijl we onze context leren kennen, en tijdens dat proces slaan we nieuwe paden in – we volgen niet braaf de voorgeschreven route.

Educatie hangt samen met de ruimte en tijd waarin de relaties tussen de mens en het milieu in feite ontstaan. Dat gebeurt voornamelijk op het emotionele niveau, veel meer dan op het bewuste. Dit alles speelt zich vooral af in ons onderbewustzijn; we beseffen het niet, en vaak weten we niet eens hoe die relaties tot stand komen. Eco-educatie is dus noodzakelijk om ze op het bewuste niveau te brengen. En eco-educatie vereist een pedagogie. Zoals benadrukt door Gaston Pineau² hangen hiermee allerlei zaken samen: de Bachelardianse ervaring; studies over het denkbeeldige; de ruime toepasbaarheid, de transdisciplinaire en interculturele benadering; en ook constructivisme en alternatieve pedagogie. Tegenwoordig hebben we een ecopedagogie en eco-educatie nodig. We hebben een aardepedagogie nodig, juist omdat we zonder deze pedagogie om mannen en vrouwen opnieuw op te voeden, de aarde niet langer een thuis kunnen noemen, een beschutte plaats voor de 'dier-mens', zoals Paulo Freire zei. Zonder een snelle toename van duurzaamheidseducatie zal de aarde beschouwd worden als niet meer dan de ruimte die ons voedsel verschaft en die wij technisch en technologisch beheersen, een onderwerp van research, verhandelingen en soms van onze overpeinzingen. Maar het zal geen levende ruimte zijn, die ons troost biedt en zorg van ons verlangt.³

14. Integreer de kennis, waarden en vaardigheden die nodig zijn voor een duurzaam bestaan in het formele onderwijs en levenslange leerproces.

In deze context van evolutie van de ecologie zelf ontstond de ecopedagogie, die nog steeds in de kinderschoenen staat en aanvankelijk pedagogie voor duurzame ontwikkeling werd genoemd, maar die nu verder gaat dan haar aanvankelijke doel. Ecopedagogie is in ontwikkeling, als pedagogische beweging⁴ en als benadering voor onderwijsprogramma's. Ecopedagogie impliceert het aanpassen van onderwijsprogramma's door er de waarden en principes van het Earth Charter in op te nemen. Deze principes moeten als leidraad dienen voor inhoud, concepten en samenstelling van didactische boeken. Jean Piaget leerde ons dat onderwijsprogramma's een afspiegeling moeten zijn van wat belangrijk is voor studenten. Wij weten dat dit juist is, maar niet volledig. De inhoud van onderwijsprogramma's moet ook zinvol zijn voor studenten en dat zal alleen het geval zijn als die inhoud eveneens zinvol is voor het welzijn van onze planeet en wel in een ruimere context dan die van de individuele student.

Als ecopedagogie zo wordt opgevat, is het niet zomaar een pedagogie tussen vele andere pedagogische opvattingen. Ecopedagogie heeft niet alleen betekenis als alternatief wereldomvattend project dat zich bezighoudt met natuurbehoud (natuurecologie) en de invloed van menselijke gemeenschappen op het milieu (sociale ecologie), maar ook als een nieuw model voor duurzame beschaving vanuit ecologisch gezichtspunt (integrale ecologie), wat het veranderen van economische, sociale en culturele structuren inhoudt. Daarom is ecopedagogie verbonden met een *utopisch project*; een project dat de huidige menselijke, sociale en milieugerelateerde verhoudingen moet veranderen. Daarin ligt de diepe betekenis van de ecopedagogie, of *aardepedagogie* zoals wij die noemen.

Ecopedagogie is niet in tegenstelling met milieupedagogie. Integendeel, voor ecopedagogie is milieueducatie een vereiste. Ecopedagogie voorziet milieupedagogie van de strategieën, richtlijnen en middelen. Op het Rio Global Forum van 1992, waar milieueducatie uitgebreid werd besproken, werd het belang onderstreept van ecopedagogie als een pedagogie van duurzame ontwikkeling. Dit Global Forum was een van de belangrijkste gebeurtenissen in de laatste dagen van de 20ste eeuw. Sindsdien is het debat over het Earth Charter een belangrijke factor geworden bij het creëren van wereldburgerschap. Een pedagogie die geen rekening houdt met globalisering en de ecologische beweging is nauwelijks nog legitiem te noemen.

De duurzaamheidcultuur veronderstelt dat duurzaamheidpedagogie de zware taak van het opvoeden tot wereldburger aan kan. Dit is een steeds verder voortgaand proces. Opvoeding tot wereldburger begint aan te slaan, dankzij talloze opgedane ervaringen. Veel van deze ervaringen zijn lokaal, maar slagen er toch in ons te leren om ons wereldburger te voelen, en sterker nog: als burgers van de kosmos te leven.

Klassieke pedagogieën waren antropocentrisch. Ecopedagogie is gebaseerd op een wereldomvattende interpretatie van ge-

slacht, soort, land, formele, informele en niet-formele educatie. Ons gezichtspunt is meer omvattend – van mens tot planeet, verdergaand dan geslachten, soorten en landen – evoluerend van een antropocentrische visie naar een wereldomvattend inzicht, en naar een nieuw ethisch en sociaal referentiepunt: een wereldomvattende beschaving.

Ecopedagogie is een passende pedagogie voor deze tijd van op een model gebaseerde wederopbouw, passend bij een cultuur van duurzaamheid en vrede en daarom geschikt voor het Earth Charter-proces. Ecopedagogie is geleidelijk gegroeid, dankzij veel inbreng in de afgelopen tientallen jaren, voornamelijk afkomstig uit de ecologische beweging. Zij is gebaseerd op een filosofisch model, aangehangen door Paulo Freire, Fritjof Capra, Leonardo Boff, Sebastiao Salgado, Boaventura de Sousa Santos en Milton Santos, dat afkomstig is uit het onderwijs en een samenhangend geheel van kennis en waarden biedt. Hiervan zouden wij het volgende willen noemen: voed op tot globaal denken; ontwikkel gevoelens; onderwijs dat de identiteit van de aarde essentieel is voor de toestand van de mens; geef het wereldgeweten vorm; voed op tot begrip; en voed op tot eenvoud, zorg en vreedzaamheid. Temidden van dit alles beschouwen wij het Earth Charter niet alleen als een gedragslijn voor een ethiek van de aarde, maar ook als een oproep tot actie.⁵ Wat dit betreft willen we ook enkele voorbeelden noemen van het gebruik van het Earth Charter als instrument voor echte actie.⁶

Met steun van het Paulo Freire Instituut gebruikte de stad Sao Paulo van 2001 tot 2004 het Earth Charter voor de opleiding van bestuurders voor de Unified Educational Centers die zich bezighielden met het ontwikkelen van activiteiten op het gebied van scholing, cultuur, sport en vrije tijd. De bestuurders werden getraind in de principes van cultuur, vrede en duurzaamheid, zodat ze die in hun onderwijsprojecten en besluitvorming kunnen opnemen. Het Earth Charter werd hierbij gebruikt als onderwijsproject. Onderwijsstraining, in de volle betekenis van het woord, is een zeer vruchtbaar terrein voor het propageren van de principes en waarden van het Earth Charter.

De opleiding van leraren in de sociale vakken is een andere mogelijkheid om principes en waarden van het Earth Charter in de praktijk gestalte te geven. Enkele voorbeelden: het Youth Peace Project⁷, dat plaatsvond in drie steden in de staat Sao Paulo en waarbij 225 leraren sociale vakken waren betrokken; het Citizen School Project, dat de 'lezen over de wereld'-methodologie van Paulo Freire gebruikte en werkte met coëxistentie-principes gebaseerd op de waarden van het Earth Charter voor het ontwikkelen van het Politiek-Pedagogische Project van de scholen⁸; het MOVE-Brazil-project voor volwasseneneducatie dat tot doel heeft veertigduizend jongeren en volwassenen in zes Braziliaanse staten lezen en schrijven te leren, en dat het Earth Charter als naslagwerk voor de leraren gebruikt; de projecten Budget for Participating Child en Exercising Citizenship from Childhood. Aan dit laatste project namen alle kinderen van de vijfhonderd lagere scholen in de stedelijke scholengemeen-

schap van Sao Paulo deel; het propageerde de participatie van kinderen en jongeren en directe inspraak bij het vaststellen van prioriteiten op onderwijsgebied in de stad. Het Paulo Freire Instituut was verantwoordelijk voor de directe opleiding van de 2500 onderwijzers en de tienduizend kinderen die bij het project waren betrokken. Het Earth Charter was een van de documenten die werden gebruikt als basis om na te denken over onderwijs en over de stad, en was ook richtlijn bij het onderricht aan de kinderen. Het project om maar liefst vijfhonderd mensen op te leiden tot sociaal leidsman werd opgenomen in de begrotingspost participatie van de stad Guarulhos, een gemeente die ook het Earth Charter als referentie gebruikte. Met het Earth Charter als leidraad werden de sociale en milieuproblemen van de stad besproken en prioriteiten gesteld voor de begroting, zoals directe participatie van de bevolking.

Ecopedagogie is een pedagogie die zich richt op het leven; zij omvat mensen, culturen, een *modus vivendi*, respect voor identiteit en diversiteit. Zij beschouwt de mens in evolutie – in de woorden van Paulo Freire – als een “incompleet, onaf en niet-definitief” wezen; een wezen dat zich voortdurend ontwikkelt, in wisselwerking met anderen en de wereld. De gangbare pedagogie is gericht op traditie, op wat al voltooid is, op wat studenten benauwt door de manier waarop zij getest worden. Bij ecopedagogie moeten leraren de studenten verwelkomen. Hun welkom en zorg vormen de basis voor duurzaam onderwijs.

Het Earth Charter heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van duurzaamheidsinitiatieven in scholen en, vooral, in gemeenschappen. Maar we moeten nog steeds overal ter wereld de waardering en acceptatie van het Earth Charter als een stimulans voor een cultuur van vrede en duurzaamheid, als een manier om diversiteit aan te prijzen, vergroten. Als roep om eenheid kan het gebruikt worden om de betekenis van verantwoordelijkheid en respect voor de kwaliteit van het leven duidelijk te maken, en om een op wereldwijde consensus gebaseerd wapen tegen terrorisme te worden.

Geconfronteerd met de mogelijkheid van een volledige vernietiging van de aarde reikt het Earth Charter alternatieven aan, gebaseerd op een cultuur van vrede en duurzaamheid. Duurzaamheid heeft niet alleen betrekking op biologie, economie en ecologie. Duurzaamheid heeft te maken met de relatie die wij hebben met onszelf, met anderen en met de natuur. Pedagogie moet in de allereerste plaats beginnen met onderwijzen hoe we de wereld moeten ‘lezen’, zoals Paulo Freire ons leerde, want de wereld is onze eerste leermeester, en die wereld is het universum. Ons eerste onderricht is een emotioneel onderricht, dat ons confronteert met het raadsel van het universum en ons daarmee in nauw contact brengt, en dat ons het gevoel geeft dat wij deel uitmaken van dit heilige, levende wezen dat voortdurend evolueert. ●

Noten

- 1 Prado, F.G. *Eco-pedagogy and planetary citizenship*. Sao Paulo, IPF/Cortez.
- 2 Pineau, G. *De l'air: essai sur l'ecoformation*. Parijs, Paideia.
- 3 Boff, L. *Know how to care*. Petropolis, Vozes.
- 4 De Beweging voor Ecopedagogie werd vooral krachtiger na de First International Meeting on the Earth Charter and Education Perspectives, georganiseerd door het Paulo Freire Instituut, met steun van de Earth Council en de UNESCO, van 23 tot 26 augustus 1999 in Sao Paulo gehouden en het First International Forum on Eco-pedagogy, dat gehouden werd in de School of Psychology and Education Sciences van de Universiteit van Porto in Portugal, van 22 tot 26 maart 2000. De uitgangspunten voor deze beweging in het Eco-pedagogy Charter werden op deze bijeenkomsten geformuleerd.
- 5 Een belangrijke overwinning in Brazilië, in termen van echte actie, was het opnemen van het Earth Charter in de 21 doelstellingen van de Brazilean Agenda 21 en de oprichting van een Earth Charter Workshop tijdens het Brazilian Forum for NGO's and Social Movements for the Environment and Development. Bovendien aanvaardde de minister voor Milieu, Marina Silva het Earth Charter als ethische richtlijn voor haar milieubeleid. Ook het plaatsen van het Earth Charter op de agenda van het Global Social Forum en het Global Educational Forum was erg belangrijk. In januari 2003 namen meer dan vijftienduizend mensen deel aan twee workshops over het Earth Charter in Porto Alegre. Daartoe behoorden onder andere Angela Antunes, Peter Blaze Corcoran, Moacir Gadotti, Mohit Mukherjee, Leonardo Boff en Rick Clugston.
- 6 In een kort artikel zoals dit is het onmogelijk om alle goede ervaringen op te sommen die men in Brazilië met het Earth Charter opdoet. Toch zouden we nog willen wijzen op de School of International Education in Salvador (Bahia), waarvan het hele vakkenpakket draait om het Earth Charter, en het Earth Harmony Project in Florianopolis (Santa Caterina), dat zijn eigen lesmateriaal samenstelde op basis van ecopedagogie. Bij de opleiding van leraren is het Earth Charter leidraad voor alle docenten. Op de Universiteit van Sao Paulo werd een Eco-pedagogy Workshop Group opgericht aan de Education School of USP (GRUTEUSP). Deze groep heeft congressen en conferenties gehouden over het Earth Charter. The Blue Planet NGO (Sao Paulo) heeft samen met lagere scholen projecten ontwikkeld waarbij het Earth Charter ter sprake komt. De directeur ervan, professor Luiz Carlos de Oliveira, promoveerde aan de Katholieke Universiteit van Sao Paulo op het proefschrift *Eco-Pedagogy in the Schoolwork*.
- 7 Dit project heeft als doel om onderwijzers en leraren in sociale vakken (jongeren en volwassenen) een cultuur van vrede en duurzaamheid bij te brengen. De deelnemers komen tweemaal per maand virtueel en lijfelijk bijeen in culturele kringen, waar ze theoretische ideeën en ervaringen bespreken, met drie uitgangspunten: 1. Een cultuur voor vrede en duurzaamheid; 2. Het Earth Charter en Agenda 21; 3. Cultuur, communicatie en beleid. Bovendien ontvangen ze informatie via stadsomroep, schoolkrant en studentenvereniging. Dit project werd in 2004 afgesloten met de publicatie van een boek over de resultaten ervan: *The Education of Social Studies Teachers*.
- 8 Een reeks boeken van het Paulo Freire Instituut onder de titel *Guide for a School Citizen* begeleidt de uitvoering van dit project, dat begon in 1992. In 2004 werd het boek van Elisabeth M. Perrero en Joe Holland, *Earth Charter: Thoughts for Action*, vertaald en in deze reeks gepubliceerd.